

УДК 378:1]:355.01(477)

Вікторія ДАЦЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософських, політичних та психологічних студій,
Черкаський державний технологічний університет,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1510-6951>

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СМИСЛІВ І ЦІННОСТЕЙ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті досліджено трансформацію смислів і цінностей вищої освіти в умовах війни, акцентуючи увагу на її філософському осмисленні як соціокультурного та гуманістичного феномену. Повномасштабні воєнні події XXI століття спричинили глибокі зміни в університетській системі, де класичні функції передачі знань і формування інтелектуальної еліти поєднуються із завданнями психологічної підтримки, розвитку життєстійкості та громадянської відповідальності. Вища школа змушена балансувати між збереженням академічних цінностей та адаптацією до умов невизначеності й екзистенційних викликів. Аналіз наукових джерел показав, що цифровізація та змішане навчання стали ключовими механізмами забезпечення безперервності освітнього процесу. Зокрема, цифрові технології підвищують гнучкість, масштабування та персоналізацію навчання, а також трансформують ролі викладачів і студентів. Водночас ефективність цих підходів залежить від самодисципліни, мотивації та технічної готовності учасників освітнього процесу, а також від дотримання гуманістично орієнтованого підходу, який забезпечує збереження ціннісного й культурного виміру освіти. Особливу увагу приділено доцентровим тенденціям освітнього процесу, які сприяють консолідації навчальних програм, стандартизації ресурсів та забезпеченню рівності усіх суб'єктів у правах і обов'язках. Такі підходи дозволяють поєднувати інноваційність і креативність навчання з принципами соціальної солідарності та відповідальності. Наголошено на важливості формування нових компетентностей, здатності до критичного і міждисциплінарного мислення, а також на потребі інтеграції цифрових і традиційних освітніх практик для підтримки сталого розвитку вищої освіти в кризових умовах.

Ключові слова: вища освіта, цифровізація навчання, змішане навчання, гуманістичні цінності, інновації в освіті, соціокультурна функція університету

Viktoriiia DATSENKO

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of Philosophical and Political Sciences,
Cherkasy State Technological University*

**THE PHILOSOPHY OF EDUCATION IN TIMES OF WAR:
THE TRANSFORMATION OF MEANINGS AND VALUES
IN HIGHER EDUCATION**

This article examines the transformation of the meanings and values of higher education in wartime, focusing on its philosophical interpretation as a sociocultural and humanistic phenomenon. The large-scale military conflicts of the 21st century have brought about profound changes in the university system, where the traditional functions of imparting knowledge and cultivating an intellectual elite are now combined with the tasks of providing psychological support, fostering resilience, and promoting civic responsibility. Higher education must strike a balance between preserving academic values and adapting to conditions of uncertainty and existential challenges. An analysis of academic sources has shown that digitalization and blended learning have become key mechanisms for ensuring the continuity of the educational process. In particular, digital technologies enhance the flexibility, scalability, and personalization of learning, and are transforming the roles of teachers and students. At the same time, the effectiveness of these approaches depends on the self-discipline, motivation, and technical readiness of those involved in the educational process, as well as on adherence to a humanistic approach that ensures the preservation of the values-based and cultural dimensions of education. Particular attention has been paid to the centralizing trends in the educational process, which contribute to the consolidation of curricula, the standardization of resources, and the assurance of equality among all stakeholders in terms of rights and responsibilities. Such approaches make it possible to combine innovative and creative teaching methods with the principles of social solidarity and responsibility. The importance of developing new competencies and the ability to think critically and across disciplines was emphasized, as was the need to integrate digital and traditional educational practices to support the sustainable development of higher education in times of crisis.

Keywords: *philosophy of education, higher education, war, transformation of values, the purpose of education, digitization of learning, blended learning, humanistic values, innovations in education, the sociocultural function of the university*

Постановка проблеми. Повномасштабні воєнні події ХХІ століття суттєво трансформують усі сфери суспільного життя, і система вищої освіти

опиняється серед тих інституцій, які зазнають найбільш глибоких і суперечливих змін. Університет, що традиційно розглядався як простір вільного мислення, виробництва знання та формування ціннісних орієнтацій, у ситуації війни змушений функціонувати в умовах невизначеності, загрози безпеці та постійного тиску екзистенційних викликів. Це ставить під сумнів усталені уявлення про його роль, призначення та базові принципи діяльності.

У воєнний період освіта перестає бути лише інструментом передачі знань і дедалі більше набуває рис простору виживання, психологічної підтримки та громадянського становлення. Водночас відбувається зміщення акцентів у системі цінностей: академічна свобода, автономія університету, критичне мислення, гуманістичні ідеали зазнають переосмислення під впливом нових реалій. Постає питання: чи зберігає вища освіта свою класичну місію, чи трансформується у принципово інший соціокультурний феномен?

Особливої гостроти набуває проблема узгодження між необхідністю збереження фундаментальних освітніх цінностей і потребою адаптації до умов війни. З одного боку, університет має залишатися осередком критичного мислення та інтелектуальної автономії, а з іншого – реагувати на запити суспільства, пов'язані з безпекою, мобілізацією ресурсів і формуванням стійкості. Така напруга породжує низку філософських питань, що стосуються природи освіти, її смислів і меж трансформації.

Попри зростання кількості досліджень, присвячених функціонуванню освіти в кризових умовах, недостатньо осмисленими залишаються саме аксіологічні та смислові зміни, які відбуваються у вищій школі під час війни. Це зумовлює необхідність філософського аналізу трансформації освіти як цілісного феномена, що поєднує інституційний, культурний та екзистенційний виміри.

Отже, проблема полягає у виявленні та концептуалізації тих змін у смислах і цінностях вищої освіти, які виникають в умовах війни, а також у визначенні меж їх допустимої трансформації без втрати сутнісних характеристик університету як носія гуманістичної традиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С.О. Терепищій, Д. Б. Свириденко, Г. В. Хоменко, В. В. Заїчко, В. Б. Дунець, Д. Р. Додонов, В.В. Верьовкін розробили три сценарії реінтеграції української вищої освіти та «дорожню карту» для університетів, які було переміщено. Запропоновано авторську структурно-функціональну модель реінтеграції освітнього ландшафту України. Доведено, що переміщені університети варто розглядати не як проблему, а як серйозний виклик для вищої освіти, що здатний позитивно вплинути на динаміку розвитку університетів як на теренах

України, так і за її межами шляхом сміливого застосування інновацій у навчально-виховному процесі [5].

Н. Гамерник досліджував інтенсифікацію освітніх практик у воєнний період крізь призму застосування цифрових технологій. Він дійшов висновку, що цифровізація сприяє забезпеченню безперервності навчального процесу, підвищує його гнучкість, можливості масштабування та персоналізації, а також трансформує ролі учасників освітньої взаємодії. У своїй роботі дослідник виокремив ключові механізми цього явища, зокрема прискорення, інтеграцію ресурсів і зростання автономії, водночас акцентувавши на ризиках - цифровій нерівності, підвищеному психологічному навантаженні та загрозі втрати гуманітарного виміру освіти. У підсумку він обґрунтував, що цифровізація є дієвим інструментом розвитку освіти в кризових умовах, проте потребує гуманістично зорієнтованого підходу для збереження її ціннісних засад [2].

Науковці А. Г. Гуралюк, В. В. Коваленко, Д. О. Закатнов, М. Л. Ростока, С. В. Тарнавська, Н. В. Вараксіна, О. А. Шило, І. П. Білоцерківець та А. В. Жигалюк зосередили увагу на дослідженні процесів цифровізації освіти і науки в умовах російсько-української війни та повоєнного відновлення. У своїх працях вони здійснили аналіз підходів до добору, упорядкування й класифікації цифрових інструментів, а також узагальнили актуальні освітні ресурси й платформи. Крім того, дослідники визначили ключові тенденції, окреслили основні виклики та обґрунтували перспективи цифрової трансформації освітньої системи України [1].

І. В. Єршова-Бабенко, О. С. Шінкевич, Д. М. Козобродова змодельовали «контактне» наукове середовище й розробили індивідуалізовану освітню траєкторію в умовах війни та за відсутності традиційно організованої суспільством «контактної» системи підготовки фахівця найвищого рівня — майбутнього доктора філософії. Вони зробили висновки, що нам треба у ролі цінності і ідеології акцентувати на потенціал психомірності людини – бо цей потенціал він не безмежний, він має межу [4].

О. Мороз, С. Комиш, Н. Красножон, Б. Гранатирко пропонують розробити стратегічний документ, важливий для української історичної галузі, який передбачатиме: реорганізацію Ради з питань національної єдності, завершення декомунізації на всіх рівнях, реформування освіти та науки у відповідному напрямку, просвіту широких верств населення, які досі вважаються російськими, виховувати повагу до сучасних та історичних українських героїв [3].

Г. Я. Врайт, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова, І. А. Кадієвська, Ю. М. Пазиніч, О. Б. Петінова, Д. Б. Свириденко у монографії здійснили науково-методологічне осмислення актуальних тенденцій розвитку філософії освіти як у європейському, так і в національному контекстах. Показали перспективи формування нової освітньої парадигми крізь призму подолання концептуальних суперечностей між глобалізаційними процесами та національним розвитком. Освіту проаналізували як один із ключових чинників гуманізації суспільства, важливий засіб доступу до різноманітних соціокультурних смислів і ресурс самореалізації особистості [7].

Метою статті є філософське осмислення трансформації смислів і цінностей вищої освіти в умовах війни, а також виявлення нових аксіологічних орієнтирів і функцій університету як соціокультурного інституту в кризових обставинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах повномасштабної війни філософія освіти набуває особливої актуальності, оскільки саме в цей період відбувається глибинне переосмислення її смислових і ціннісних засад. Вища школа, яка традиційно виконувала функцію трансляції знань і формування інтелектуальної еліти, змушена адаптуватися до нових реалій, де домінують нестабільність, ризик і екзистенційна напруга. Освітній процес виходить за межі суто академічної діяльності, перетворюючись на простір підтримки, солідарності та формування життєстійкості особистості.

Сучасні трансформації вищої освіти відбуваються на тлі суспільної консолідації та активізації внутрішніх ресурсів країни. Як слушно зазначено, «війна згуртувала українське суспільство, тож можна стверджувати, що сьогодні наша країна безпосередньо готова до змін, інновацій і креативного мислення та що в неї, безперечно, великий потенціал» [6;42]. У цьому контексті університет постає не лише як інституція знання, а як важливий чинник соціальних трансформацій, що сприяє формуванню нових ціннісних орієнтирів і світоглядних установок.

З огляду на це, особливої ваги набуває питання зміни смислів освіти: від класичного уявлення про неї як інструмент професійної підготовки до розуміння освіти як простору формування громадянської відповідальності, критичного мислення та здатності до дії в умовах невизначеності. Війна актуалізує гуманістичний вимір освіти, водночас загострюючи суперечність між прагненням зберегти фундаментальні академічні цінності та необхідністю їх адаптації до нових історичних обставин.

Динаміка воєнного часу зумовлює не лише інституційні, а й глибинні когнітивні зміни у сфері вищої освіти. Освітній простір дедалі більше постає

як середовище невизначеності, у якому традиційні моделі навчання втрачають свою ефективність або потребують суттєвого перегляду. У цьому контексті змінюється і сам характер пізнання: від репродуктивного засвоєння знань - до їх творчого переосмислення та практичного застосування в нестабільних умовах. Вища школа змушена реагувати на ці виклики, формуючи нові підходи до організації освітнього процесу та підготовки фахівців.

У цьому зв'язку особливої ваги набуває розвиток нових компетентностей, які виходять за межі класичних академічних вимог. Як зазначається, «Особливості сучасних умов полягають в тому що відбувається дуже велика швидкість змін – соціальних, інформативних та ін.. Багато нового навколо. Все це разом та поодиноці потребує від дослідника вже не тільки відомих компетенцій, але й принципово нових, більш творчих, креативних. Такі навички та компетенції значною мірою базуються на асоціативності, створенні нового, баченні аналогів у природі, соціумі, інформації та психомірності людини» [4;10]. Отже, сучасна освіта повинна орієнтуватися не лише на передачу знань, а й на формування здатності до інноваційного мислення, гнучкості та міждисциплінарного бачення.

Це, своєю чергою, актуалізує проблему переосмислення ролі викладача і студента в освітньому процесі. Умови війни лише підсилюють цю тенденцію, оскільки вимагають швидкої адаптації, самостійності та відповідальності за результати навчання. Таким чином, трансформація смислів і цінностей вищої освіти проявляється не лише на рівні ідей, а й у щоденних освітніх практиках, що набувають більш гнучкого, відкритого та людиноцентричного характеру.

В умовах війни особливо актуальним стає питання консолідації освітнього простору та забезпечення спільних ціннісних орієнтирів. Як зазначається, «в освіті у конфліктному суспільстві мають переважати доцентрові, а не відцентрові тенденції – спільна навчальна програма, підручники, стиль викладання, а також рівність усіх суб'єктів у правах та обов'язках» [5;22]. Це означає, що освітні інституції мають не лише підтримувати індивідуальні траєкторії розвитку студентів, а й формувати єдиний когнітивний і ціннісний простір, який сприятиме згуртованості та соціальній стабільності. Університет, як центральна ланка освітньої системи, повинен забезпечувати баланс між автономією окремих учасників процесу та колективною відповідальністю за результат навчання.

Водночас доцентрові тенденції передбачають перегляд педагогічних практик і методів взаємодії викладачів та студентів. Спільні програми та стандартизовані ресурси стають не лише інструментом організації навчання, а й засобом формування спільних смислів та цінностей, які зміцнюють

соціальну солідарність у кризових умовах. Такий підхід допомагає поєднати інноваційність і креативність освітнього процесу з принципами рівності та доступності, що є особливо важливим у воєнний період, коли суспільство стикається з численними викликами й потребує інтегрованих рішень для розвитку освітнього потенціалу.

В умовах війни цифрові технології та змішане навчання набувають особливої значущості, адже вони дозволяють підтримувати безперервність освітнього процесу навіть у складних і нестабільних обставинах. Як зазначено, «серед переваг використання змішаного навчання виокремлюються такі: гнучкість навчання, тобто коли й де ви хочете; індивідуальне навчання, у якому студенти можуть стежити за власним темпом і зосереджуватися на складних для себе питаннях; постійна доступність навчальних матеріалів» [6;29]. У цьому контексті змішане навчання виступає не лише технологічним інструментом, а й способом адаптації освітнього процесу до умов воєнного часу, коли фізична присутність в аудиторії часто неможлива.

Водночас практика впровадження змішаного навчання висвітлює й певні виклики. Серед них ключовими є необхідність високої самодисципліни та відповідальності студентів, а також технічні обмеження - низька якість інтернет-з'єднання або відсутність мотивації до самостійного онлайн-навчання. Ці фактори підкреслюють важливість підтримки студентів через наставництво, регулярну взаємодію та створення сприятливого навчального середовища, яке стимулює саморозвиток і активне засвоєння знань навіть у кризових умовах.

Таким чином, змішане навчання у воєнний період демонструє потенціал трансформації освітнього процесу: воно поєднує традиційні академічні практики з цифровими можливостями, сприяє розвитку індивідуальних траєкторій навчання та підтримує доступ до знань. Проте ефективність цього підходу безпосередньо залежить від поєднання технологічної готовності, педагогічної підтримки та мотивації учасників освітнього процесу, що робить його одночасно перспективним і вимогливим інструментом сучасної вищої освіти.

Висновки. У процесі нашого дослідження було встановлено, що війна суттєво прискорює трансформацію смислів і цінностей вищої освіти в Україні. Вища школа перестає бути лише простором передачі знань і професійної підготовки, водночас набуваючи ролі соціокультурного та гуманістичного центру, що підтримує солідарність, критичне мислення та здатність до адаптації в умовах невизначеності.

Дослідження показало, що цифровізація та змішане навчання стали ключовими механізмами забезпечення безперервності освітнього процесу, гнучкості та персоналізації навчання. Разом із тим, їх ефективність залежить від рівня самодисципліни студентів, мотивації та технічної готовності інституцій. Водночас використання цифрових інструментів не повинно знецінювати гуманістичний та ціннісний вимір освіти, який є базовим для розвитку особистості та суспільства.

Особливу роль у сучасних умовах відіграють доцентрові тенденції освітнього процесу, що забезпечують єдність програм, стилю викладання та рівність усіх учасників. Ця інтеграція дозволяє поєднати інноваційність і креативність з принципами соціальної солідарності та відповідальності. Таким чином, трансформація смислів і цінностей вищої освіти під час війни вимагає поєднання технологічних, педагогічних та гуманістичних підходів для збереження її ціннісної сутності та розвитку потенціалу українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Цифровізація освіти і науки в період російсько-української війни та відновлення України : оглядове видання / [упоряд. : Гуралюк А. Г., Коваленко В. В., Закатнов Д. О. та ін. наук. ред. Гуралюк А. Г.] ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. [Електрон. вид.] Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2025. 318 с. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.id/746127>
2. Гамерник Н. М. (2025). Філософсько-антропологічний підхід до інтенсифікації освітніх практик через цифрові технології в умовах воєнного часу. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17747971>
3. Moroz O., Komysh S., Krasnozhon N., Datsenko V., Hranatyрко V. The strategy of the historical policy of Ukraine in the context of the development of the Russian-Ukrainian war: an anthropological aspect. *Amazonia Investiga*. Vol. 11. Iss. 57: 92-99. Sept., 2022.
4. Єршова-Бабенко І. В., Шінкевич О. С., Козобродова Д. М. Прояви творчості науковців в умовах війни. *Актуальний філософський дискурс: трансформаційні зміни в умовах війни : науковий круглий стіл до Міжнародного дня філософії (16 листоп. 2023 р.)*. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. 132 с. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-348-7-1>
5. Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терепищого. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.
6. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Київ, 25 жовт. 2022 р.) [Електронне видання]. Київ : ДНУ “Інститут освітньої аналітики”, 2022. 360 с.
7. Сучасні тенденції у філософії освіти: європейські практики та національні перспективи: монографія (рукопис) / Г. Я. Врайт, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова та ін. Харків : Факт, 2020. 120 с.

Стаття надійшла 11.02.2026

Прорецензовано: 20.02.2026. Прийнято 01.03.2026

Оприлюднено: 19.04.26; 20.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.24025/3083-7804.1402026361665>

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

ISSN 3083-7804 (print)

ISSN 3083-7812(online)